

Fjällkon är åter en hotad ras!

Antalet fjällkor minskar i oroande hög takt och numerären är nu så liten att förlust av viktigt genmaterial inte längre är en risk utan ett faktum. Enligt kokontrollen i Sverige har totala antalet fjällkor minskat från 2 154 år 2000 till 632 år 2018. Vi efterfrågar därför kraftfulla åtgärder för att rädda fjällkon och bevara dess unika genmaterial för kommande generationer. Skälen till att rädda fjällkon är flera:

Beredskapsskäl

Forskning visar att ett lantbruk baserat på mjölkproduktion har förmåga att försörja dubbelt så många människor med protein och andra viktiga näringsämnen jämfört med ett lantbruk baserat på köttproduktion. Mjölkkor är därför en lika viktig garant för livsmedelsförsörjningen i Sverige idag som de alltid varit historiskt.

Fjällkons goda foderomvandlingsförmåga och aktiva och självständiga födosöksbeteende betyder att hon mjölkar bättre än andra raser vid utfodring på enbart hö och bete, dvs. en foderstat som kräver ytterst liten insats av externa resurser såsom plast, mekaniserad inomgårdsutrustning osv. Rent praktiskt betyder det att vid avspärrning, krig eller annan kris kan mjölkproduktionen upprätthållas även om införsel av fossila bränslen och andra insatsvaror stryps. Under växtsäsongen har fjällkon en unik förmåga att kunna producera mjölk på magra marker där ingen annan ras klarar att producera mjölk.

Men fjällkons mjölk är även den unik. När avelsarbetet inom andra raser, lantraser såväl som produktionsraser, oavsiktligt tappat gener som kodar för goda ystningsegenskaper har fjällkoaveln lyckats bevara dem. Även gener viktiga för tillverkning av syrade mjölkprodukter har bevarats. Anledningen till detta är att fjällkon traditionellt funnits på fäbodan och små lantbruk där man själv förädlar mjölken. Kor som inte hållit tillräckligt hög kvalitet på mjölken har tagits bort ur aveln. Det finns även forskning som indikerar att ett visst mjölkprotein, betakasein A2, skulle tolereras bättre av laktosintoleranta och mjölkproteinallergiska personer. De flesta koraser har till stor del tappat denna ursprungliga gen i populationerna och har istället den muterade s.k. A1 genen som i forskning visat sig ha ogynnsam effekt på människans immunförsvar. Forskningen inom detta område är ännu i sin linda men vi kan ändå notera att fjällkon som population lyckats behålla den gen, A2, som eventuellt ger mer hälsosam mjölk.

Att bevara fjällkon som en livskraftig ras är en viktig del av Sveriges åtaganden i konventionen om biologisk mångfald och Sveriges miljömål, bland annat "Ett rikt odlingslandskap" där det bland annat står att det är: *"viktigt att bevara svenska kulturväxter och husdjursraser med unika egenskaper, eftersom de kan vara betydelsefulla för framtida livsmedelsförsörjning och är en del av vårt kulturarv."*

Fäbodbruket

Fjällkon har format fäbodbruket lika mycket som fäbodbruket format henne. Genom generationer har man avlat på kor som aktivt klarat att på egen hand uppsöka de bästa betena, som haft ben och kroppsbyggnad som klarat långa vandringar och som varje kväll återkommit till fäboden. Man har också avlat på sociala kor vilket gjort fjällkon till en erkänt människotillvänd och kärvänlig ras. Fjällkon är idag så starkt sammanvävt med fäbodbruket att en förlust av henne som ras eller hennes goda bruksegenskaper skulle omöjliggöra det traditionella fäbodbruket.

Jordbruksverket, som har ansvaret för att bevara våra lantraser skriver i rapporten "Trygga husdjursgenetiska resurser" bland annat: *"Många av våra äldre raser utgör också ett levande kulturarv. Flera av våra äldre husdjursraser har varit med och skapat det kulturlandskap vi har idag. De raser som bidragit till att skapa kulturlandskapet kanske är de som är bäst på att förvalta det även i framtiden. Raserna är också en värdefull tillgång för att levandegöra historiska miljöer."*

Fäbodbruket är en viktig del av vårt kulturarv och omfattar såväl lokal som traditionell kunskap om hållbar naturförvaltning. Fjällkon och fäbodbruket har skapat en rik biologisk mångfald i naturbetesområden som idag är hotade. I och med konventionen om biologisk mångfald, som omfattar såväl vild som domesticerad mångfald, har Sverige bland annat åtagit sig att:

"respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, och främja en bredare tillämpning av dessa..."(artikel 8j) och att *"skydda och uppmuntra sedvanligt nyttjande av biologiska resurser i enlighet med traditionella kulturella sedvänjor"* (artikel 10c).

Ett unikt avelsarbete

Alltsedan "Projekt rädda fjällkon" startade 1993 har inriktningen inom Svensk Fjällrasavel varit att bibehålla fjällkon som mjölkkras. Detta har resulterat i dokumentation av semintjurarnas avelsvärden som är lika rigorös som för de stora produktionsraserna SRB och Holstein och vars like inte finns inom de andra lantrasföreningarna. Det innebär att varje tjurs avelsvärde för egenskaper som är känt nedärvbara, exempelvis mjölmängd, mjölkens fett- och proteinhalt, juverhälsa, mjölkbarhet, lynne, mjölkens kaseinsammansättning etc. är tillgänglig för alla djurhållare. En djurägare som har en ko med mycket bra bruksegenskaper men med dålig fertilitet kan således välja en tjur som nedärver god fertilitet osv. Orsaken till att man kunnat bygga upp denna databas är att majoriteten av de svenska fjällkorna mjölkats och varit anslutna till kokontrollen. Det är av ovärderlig vikt att detta arbete vidmakthålls och fortsätter genom att man säkerställer att fjällkon även i framtiden hålls som mjölkande ko. Detta därför att kor som hålls som am- och dikor av en mängd olika tekniska och praktiska orsaker inte kan generera nödvändiga uppgifter om mjölmängd per laktationsperiod, mjölk kvalitet, mjölkbarhet, juverhälsa osv.

Framtiden

Trots miljö kvalitetsmålen, Sveriges åtaganden och Jordbruksverkets planer görs idag alldeles för lite för att bevara fjällkon. För att säkerställa att fjällkons unika genuppsättning och bruks- och produktionsegenskaper bibehålls och fortsätter utvecklas krävs samhällets stöd, inte bara för att hålla fjällkor utan också för att mjölka dem. De djurhållare som bedriver detta arbete bevarar inte bara en koras som är bevarandevärd för sin egen skull utan som också är en viktig genetisk resurs för vårt lands livsmedelsförsörjning i händelse av avspärning, krig eller annan kris. Till skillnad mot am- och dikor som passar utmärkt i ett hobbyjordbruk, är det mycket svårt att bedriva mjölkproduktion vid sidan om ett förvärsarbete. Därför behöver stödet till utrotningshotade husdjursraser kompletteras med ett riktat stöd till mjölkande lantraskor. Stödet måste ligga på en sådan nivå att det möjliggör drägliga

levnadsförhållanden för lantbrukaren och kompletteras med åtgärder som underlättar arbetet rent praktiskt, exempelvis med avbytarhjälp och betald semester.

Uppsala 2020-03-16

Håkan Tunón
Forskningsledare, SLU Centrum för biologisk mångfald

Håkan Wirtén
Generalsekreterare WWF, Sverige

Marie Kvarnström
Konsulent, SLU, Centrum för biologisk mångfald

Mats Olsson
Professor emeritus, SLU